

Soproni Szemle

2011. negyedik szám

hatvanötödik évfolyam

A kora újkori Sopron történetében elmélyültek számára közismert az a tény, hogy a város a 16. század második felétől nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a vezetésében szerepet kapó fiai a lehető legmagasabb képzésben részesüljenek, a város igazgatási feladatainak ellátásához megfelelő tudással rendelkező utánpótlást biztosítsanak. A csírájában kialakuló, külföldi tanulmányokat támogató ösztöndíj-rendszer fokozatos felépítése mellett arra is ügyeltek, hogy olyan alkalmas férfiakat csábítsanak Sopronba, akik megfelelő szakismerettel rendelkeznek a város közügyeinek irányításához. Így adódhatott elő pl. az a legendás helyzet, hogy az 1610-ben Georg Hartlieb által számba vett városvezető szűk elit 18 tagja közül kilencen jártak korábban külföldi felsőfokú oktatási intézménybe.¹

A kilencek legfiatalabbja, II. Erhard Artner (1582–1649)² éppen 1610-ben lett a város jegyzője. Erhard ezután csaknem négy évtizeden keresztül jelentős vezető szerepet vitt szülővárosában. Az elkövetkezőkben néhány kevésbé ismert adat (elsősorban Tübingenben megvédett jogi *disputatio*³) megvizsgálásával azt szeretnénk megvilágítani, hogy egyetemi tanulmányai hogyan készíthették fel Erhard Artnert Sopron igazgatásában és jogéletében ellátott jelentős feladataira.

Erhard Artner, a peregrinus

A családból elsőként soproni polgárjogot szerző I. Erhard Artnernek⁴ – aki előbb sekrestyés, majd ügyvéd volt – négy fia érte meg a felnőttkort. Apjuk valószínűleg valamennyit taníttatta,⁵ de egyetemi tanulmányokról csak kettőnél tudunk.

II. Erhard bátyjának, Sebaldnak⁶ példáját követve 1599-ben iratkozott be a tübingeni egyetemre.⁷ 1600-ból adatunk van arra, hogy évi 20 tallér ösztöndíjat élvezett a

¹ Grüll Tibor: »Studia humanitatis« a XVI–XVII. századi Sopronban. SSz. 47 (1993), 340.

² II. Erhard Artnerre vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok (1535–1848). Bp., 1982, 32.

³ A hazai irodalomban többet csak három *disputatio*-t emlegetnek, holott az RMK III. pótlékok megjelenése óta (RMK III. 5712 és 5736) tudható, hogy két kolligátumban összesen öt *disputatio* lehetett fel a wolffenbütteli könyvtárban. Erhard Artner *disputatio*-ira először: P. Szabó Béla: Előtanulmány a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI–XVIII. században készített *disputatio*-inak (dissertációinak) elemzéséhez. Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica Tom. VIII. Fasc. 5. 1993, 116–117. Szintén öt *disputatio*-t említ helyesen Márta Fata: Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Tübingen. Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte. In: Peregrinatio Hungarica: Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert, hg. Márta Fata – Gyula Kurucz – Anton Schindling, Stuttgart, 2006, 250. és Hoffmann Gizella: Hungarica in der Bibliothek von Christoph Besold. Ungarn-Jahrbuch 28 (2005/2007), München, 2007, 247.

⁴ Életére lásd Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 31.

⁵ Erről a legidősebb testvér, Sebald ismert magyar nyelvű leveléből következtethetünk, melyben azt írja, hogy atyjának „töb fiaira is kel gondot viselni”. Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban I. SSz. 21 (1967), 157. Az Artnerék családfáját közli Házi Jenő: A soproni polgári családok (1535–1848): Az Artner család (Beszámoló egy elkészült munkáról), SSz. 26 (1972), 168.

⁶ Sebald Artnerről (* kb. 1573) keveset tudunk jelenleg. (1589–1592 között biztosan) Morvaországban tanult Sopron városa anyagi segítségével. 1592-ben iratkozott be Tübingenben (Sebaldus Artnerus Edenburgensis), de talán járt Straßburgban is. Egyik leveléből kitűnően jogot is hallgatott. Több esetben kért és kapott támogatást a város tanácsától, de később mégsem szülővárosa javára kamatoztatta tudását, hiszen kassai jegyző lett. 1598-ban már „Inclitae Reipib: In Regia & libera Hvingariae Superioris Civitate Cassovia, juratus Notarius & Tribunus”. (RMK II. 285.). Egy vitáit ugyanebben az évben, mint „tribuno pleb. notarioque publico regiae liberæque civitatis Cassoviensis” van neki ajánlva (RMNY 824.). Vö. Gémes István: Hungari et Transylvani: Kárpát-medencei

vároستól ottani tanulmányai támogatásául.⁸ Tübingeni tanulmányai legalább hat évig tartottak. Bár ezzel kapcsolatban nem áll rendelkezésünkre információ, az első években valószínűleg az artista (filozófiai) karon tanult, látogatott előadásokat, vett részt különböző foglalkozásokon. Néhány év elteltével kezdhetett meg jogi tanulmányait.⁹ Arról nincs adatunk, hogy meddig tartózkodott Tübingenben. A későbbiekből kiderül, hogy legkorábban 1606 nyarán távozhatott, mivel azon év márciusából kelteződik az utolsó *disputatio*, ami az ő neve alatt nyomdába került, és kevéssel később maga az a *collegium disputatorium* is befejezte működését, melynek tagja volt. Az, hogy más egyetemen megfordult volna, jelenlegi tudásunk szerint nem igazolható.¹⁰

A tübingeni jogi kar a 17. század elején

Az 1477-ben alapított egyetem – önálló bíraskodási joga és messzemenő adómentességi privilégiumai miatt – a 17. század elején szinte mint állam az államban létezett a mintegy ötezer lakost számláló Tübingen városában.¹¹ A 16. században az egymást követő fejedelmek által többször (legátfogóbban a lutheri eszmék 1535-ös uralomra jutása okán) megreformált egyetemi szabályokat 1601-ben egy teljesen új, német nyelvű szervezeti szabályozás („*Ordination*”) váltotta fel, ami részletekbe menő, 35 fejezetre osztott rendelkezéseivel hosszú évtizedekre meghatározta az egyetem működésének és oktatási tevékenységének kereteit. A dokumentumból egy átgondoltan megszervezett, a tradíciókra is ügyelő, de erősen fedelmi felügyelet alá vont, a korabeli szokásoknak megfelelően négy karra osztott intézmény képe bontakozik ki.¹²

Az egyetemen belül a jogi kar speciális helyet foglalt el a 16–17. században, hiszen nem csak oktatási feladatokat kellett végeznie, hanem különböző szakmai feladatok ellátása is a kar oktatóira várt: az egyetemi igazságszolgáltatásban, az egyetemi szenátus határozatainak megfogalmazásában és az egyetem érdekében teljesítendő diplomáciai küldetésekben egyértelműen nyúltak a kar oktatóihoz. Ebben az időben a rek-

tori tisztet is elsősorban jogászprofesszorok töltötték be.¹³ Amennyiben az egyetem helyzete veszélyeztetve volt, a jogászprofesszorok nagy szerepet kaptak a szenátusi fellépések jogalapjának kifejtésében, és sok esetben képviselték is az egyetemet a különböző küldetésekben.

Másrészt a jogi kar szükségszerűen bekapcsolódott a hercegség igazgatási tevékenységébe is. A kar tagjainak elengedhetetlen tevékenysége az udvari bíróságon, a professzorok württembergi tanácsosi címe és mindenekelőtt a kar szakértői tevékenysége (mint a württembergi terület egyetlen jogi szakértői testülete) – elsősorban a büntető igazságszolgáltatásban – szinte tartományi hivatali minőséget kölcsönöztek a jogi karnak. Ezzel természetesen együtt járt az uralkodótól való függés és az uralkodó nagy beleszólási lehetősége a kar ügyeibe.¹⁴

A jogi karnak századokon keresztül – a kezdetektől a 18. század közepéig – hat rendes professzora volt. Ez az erős pozíció kezdetben a kánonjog és a világi jog külön „szakként” való oktatásának, később – a kánonjogi oktatás különállásának megszűnése után – pedig az igazgatási szükségleteknek volt köszönhető. Valamennyi jogászprofesszor *ordinarius* volt, ami azt jelentette egyrészt, hogy valamennyien a rendes tanítási napokon oktattak („*ordentliche Leser*”), másrészt, hogy valamennyien a szenátus és a kari doktorkollégium teljes jogú tagjai voltak. A rendes professzori kinevezés feltétele a doktori cím volt. *Extraordinarius* jogtanár kinevezésére a 16–17. század fordulóján táján nincsenek adatok. Ugyanakkor már ebben az időben is lehetőségük volt a doktori címmel rendelkezőknek, hogy magánkollégiumokat hirdessenek meg, ami aztán előnyt jelentett egy esetleges professzori pályázat esetén. De talán ennél is fontosabb lehetett, hogy a professzúrára pályázó igazolja, hogy valamelyik professzor mellett a kar szakértői tevékenységében már részt vett és így gyakorlata van. Az az egyetem holdudvarában tevékenykedő jogi doktor, aki az ítélettervezetek előkészítése során kitüntette magát, jó eséllyel pályázhatott egy-egy megürült *ordinariusi* állásra.¹⁵

A professzorok oktatási tevékenységével kapcsolatban megjegyzendő az a sajátosság, hogy a más német jogi karokon szokásos azon gyakorlatot, mely szerint az egyes professzori állásokhoz egy meghatározott *materia* (tananyagrészt) kötvé legyen, és ezen joganyag részek bizonyos tekintély-sorrendet eredményezzenek az egyes professzorok között, Tübingenben a 16. század végétől már nem nagyon követték.¹⁶ Ez a

egyetemjárók Tübingenben (1523–1918). Bp., 2003, 37.; Mollay: Többynvelvűség I., i. m., 155–158; U6: Többynvelvűség a középkori Sopronban II., SSz. 22 (1968), 144–146; Levelei: SVL Lad. XII. et M. fasc. 11. nr. 44., 49., 63. és fasc. II. 78.

⁷ Szintén ebben az évben iratkozott be a szintén soproni származású Johann Schiffer is. Gémes: i. m. 37.; Schifferről azt feltételezhetjük, hogy a hasonló nevű belső tanácsos fiaként 1586 körül született. Apja később városbíró és polgármester is volt, de fia sorsáról, aki nem lett soproni polgár, többet nem tudunk. Vö. Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 793.

⁸ Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 32.

⁹ Házi Jenő egy 1608-as iratra (NRA fasc. 16. Nr 15.) hivatkozva „*medicinae studiosus*”-nak tartja. Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 32. Orvosi tanulmányainak egyéb nyomát nem találjuk, annál inkább – mint látni fogjuk majd – intenzív jogtanulásának. Mindenesetre a Házi Jenő ezen utalása elegendő volt ahhoz, hogy egyes tanulmányokban Erhard Artner mint „soproni orvos” legyen nyilvántartva. Vö. István Monok: Traditionelle und nonkonformistische Lektüre in Westungarn. In: Buch- und Wissenstransfer in Ostmittel- und Südosteuropa in der Frühen Neuzeit, hg. Detlef Haberland, München, 2007, 213.

¹⁰ Grüll Tibor nem igazolja azon állítását, hogy Erhard Pádovában is tanult volna. Vö. Grüll: »Studia... i. m., 340. Veress Endre sem hoz adatot Artner padovai tartózkodásáról. Vö. Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulójának anyakönyve és iratai (1264–1864), Budapest, 1915. Igaz, hogy Grüll ugyanazon tanulmánya másik helyén (Hartlieb-re hivatkozva) csak Tübingent jelöli meg Erhard tanulmányi helyét. Vö. Uo., 5. l.

¹¹ Volker Schäfer: Die Universität Tübingen zur Zeit Schickards. In: Zum 400. Geburtstag von Wilhelm Schickard: Zweites Tübinger Schickard-Symposium, hg. Friedrich Seck, Sigmaringen, 1995, 13. és 20.

¹² A. L. Reyscher: Vollständige, historisch und kritisch bearbeitete Sammlung der Württembergischen Gesetze, Bd. 11/3. Universitätsgesetze, Tübingen, 1843, 216–271.

¹³ 1600 és 1630 között mindössze két évet találhatunk, midőn az évente választott két rektor egyike sem jogászprofesszor volt. Ugyanebben az időintervallumban volt nyolc olyan év, mikor mindkét rektor jogász volt. Andreas Christoph Zeller: Ausführliche Merckwürdigkeiten der Hochfürstl. Württembergischen Universitaet und Stadt Tübingen. Tübingen, 1743, 384–386.

¹⁴ Hans-Wolf Thümmel: Die Tübinger Universitätsverfassung im Zeitalter des Absolutismus. Tübingen, 1975, 185; Sabine Holtz: Universität und Landesherrschaft: Die württembergische Landesuniversität Tübingen im 17. Jahrhundert. In: „Orte der Gelahrtheit”: Personen, Prozesse und Reformen an protestantischen Universitäten des Alten Reiches. Hg. Daniela Siebe, Stuttgart, 2008, 216–220.

¹⁵ Thümmel: i. m., 186., 190. és 192.

¹⁶ Az általános szokások szerint a legáltalább professzor adta elő a bevezető *pensum*nak tekintett *Justinianusi Institutiókat*, az előrelépés a *Digesta* (*Pandekta*)-tanszékre, onnan a *Codex*-, majd a kánonjogi katedrál felé történt (figyelembe kell venni azonban, hogy a korabeli német jogi karokon 2-6 *ordinarius* alkalmaztak). Helmut Coing: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm. In: Handbuch der Quellen und Literatur neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Neuere Zeit (1500–1800): Das Zeitalter des gemeinen Rechts, II/1, Wissenschaft, hg. Helmut Coing. München, 1977, 21; Karl Heinz Burmeister: Das Studium der Rechte im Zeitalter des Humanismus im Deutschen Rechtsbereich. Stuttgart, 1974, 164.

sajátos helyzet hosszú fejlődés eredményeként alakult ki: előbb a reformáció utáni rendelkezések a kánonjogi oktatást szorították háttérbe, majd a 16. század második felétől már inkább arra koncentráltak a fejedelmi utasítások, hogy a joganyag mind nagyobb részét lefedjék a tanárok, de már nem kötődtek az egyes tanárokhoz az előadandó „*pensumok*”.

Tübingenben az egyik professzor a kánonjogot, egy másik a jusztiniánuszi *Codexet*, egy harmadik az jusztiniánuszi *Institutiones*-t, egy negyedik a hűbér- és büntetőjogot kellett előadja. A maradék két tanár kötelessége a jusztiniánuszi *Pandekták* (*Digesta*) előadása volt. A tanárok minden ősszel el kellett osszák egymás között a tananyagot, és ügyelniük kellett, hogy tartalmilag ne fedjék át egymást az előadottak. Ez időben pl. a „*professor Institutionum*” megjelölés azt jelölte, hogy az adott évben a megjelölt tanár adta elő nevezett tárgyat. Természetesen lehetséges és szokás is volt, hogy valaki felkészültsége okán hosszabb időn, vagy teljes tanári pályafutásán keresztül egy tárgykört adjon elő.¹⁷ Erre több példával is találkozunk a 16–17. század fordulóján, mint azt Johann Harpprecht tanári pályafutása is igazolja.¹⁸

Ekkoriban az oktatott tárgy tehát már nem közvetített, nem közvetíthetett bizonyos rangot az oktatójának, valamennyi professzor egyenrangú volt egymással, és ugyanazt a díjazást kapták. Rangjuk egyetlen alapja (más korabeli jogi karok gyakorlatától eltérően) az *anciennitas* (a kar kötelékébe való belépés dátuma) volt. A rangidős professzort megillette a *senior* vagy *primarius* megjelölés. Valamely professzor kiesése esetén a rang szerint mögötte állók előreléptek, de megtartották oktatott tárgyat. Ugyanakkor az is előfordulhatott, hogy az új belépő professzor nem a kieső *ordinarius* tárgyát „örökölte” meg, mint ahogy ez Harpprecht-nél is történt.

A 17. század első évtizedében a tübingeni jogi kar *ordinarius* professzorai az alábbiak voltak:¹⁹ Johann Heinrich Halbritter (1586 és 1627 között) *primarius*, jórészt kánonjogi előadásokat vitt; David Magirus magánjog, elsősorban a *Pandekták* tanára volt (1591 és 1635 között), csakúgy, mint Valentin Neuffer (1600–1610 között); Johann Harpprecht (1592 és 1639 között) évtizedeken keresztül az *Institutiones* tanára; Heinrich Bocser (1595 és 1630 között) a hűbér- és büntetőjog előadója; Andreas Bayer valószínűleg a *Codex* tanára (1604 és 1635 között). Erhard Artner potenciálisan ezen tanárok előadásait látogathatta tübingeni éve alatt.

Nincs nyoma annak, hogy Erhard tanítványa lett volna Christoph Besoldnak is. Nem zárható ki teljesen, hogy Artner már hallgatóként kapcsolatba lépett a későbbi neves professzorral, hisz Besold már 1610-es professzori kinevezése előtt magánórákat adhatott Tübingenben, de ez igencsak bizonytalan.²⁰

Előadások és más foglalkozások

A tübingeni jogi kar 17. századi oktatás-történetével foglalkozó irodalom meglehetősen szegényes. Feltételezhetjük, hogy a kar oktatási tevékenysége nem lógott ki a korabeli német jogi karok átlagából, sem pozitív sem negatív irányban. A foglalkozás-típusok között az előadások (*lectiones, praelectiones*) annak ellenére megőrizték vezető szerepüket, hogy a 16. század végétől a jogi humanizmus hatására az előadások itt is bizonyos mértékben háttérbe szorultak más, a hallgatók önálló munkáját jobban igénylő foglalkozások javára.

A 17. század elején a tübingeni jogi karon a nyilvános egyetemi programban meghirdetett, az *ordinarius* professzorok által tartott rendes előadások (*lecturae ordinariae*) mellett már viszonylag kis jelentőséggel bírtak a rendkívüli előadások (*lecturae extraordinariae*), sőt ezeket ekkorra már szinte teljesen kiszorították a magánelőadások, melyekért a hallgatók külön fizettek, s melyek a tanár vagy a hallgatók szállásán kerültek megrendezésre.²¹

Az előadások mellé társultak Tübingenben is azok a szűkebb körben megrendezett nyilvános- és magánfoglalkozások²² melyek a hallgatók elméleti ismereteinek elmélyítését és a joggyakorlatba való bevezetését célozták.

Megfigyelhető, hogy a 16. és 17. században a különböző egyetemek (és így a jogi karok) irataiban sokszor említés történik arról, hogy a professzorok nyilvános és magán *collegium*okat szerveztek hallgatóiknak. Ezen időben a *collegium* szó egyrészt jelentette a hallgatók egy csoportját, másrészt a hallgatók összejövetelét és az ezen alkalmakkor történt oktatást is. A 16. század végére a szó utóbbi jelentése erősödött meg Tübingenben is.

A *collegium*okban Európa-szerte hasonló tudásszintű hallgatók jöttek össze egy bizonyos előre meghatározott cél adott idő alatt való elérése érdekében. A *collegium* célja lehetett egy bizonyos tananyag vagy könyv feldolgozása és elsajátítása viszonylag rövid idő alatt. A foglalkozások lehetnek nyilvánosak és magán jellegűek. A magán foglalkozások általában a professzorok házáinál kerültek megrendezésre („*collegium instituere*”) és azokért a hallgatók külön fizettek. Ismert, hogy a 17. században teljesen szokványos volt az, hogy egy hallgató egy professzor kezéhez adta magát, aki magánórákat adott neki.

A jogászképzésben a legfontosabb *collegia* a *Corpus iuris civilis* egyes részeinek feldolgozásához kapcsolódtak: *collegia Institutionum, Pandectarum, Codicis* és *feudale*. A *collegium*ok tananyaga tehát egybecsengett a korabeli előadásokéval, de azokénál jóval bővebb is lehetett: ismertek voltak olyan *collegia*, melyek egy jogterülethez (büntetőjog, eljárásjog) kapcsolódtak, vagy melyeken egy adott neves szerző egyik könyve került terítékre. A feldolgozás történhetett *disputatio*k segítségével

¹⁷ 1577 és 1676 között a jogászprofesszorok átlagosan 24 éven keresztül szolgálták az egyetemet. Vö. Franz Eulenburg: Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart. Leipzig, 1904, 242.

¹⁸ Thümmel, i. m., 194.

¹⁹ Albert Bürk – Wilhelm Wille: Die Matrikel der Universität Tübingen II.: 1600–1710, Tübingen, 1953, 62; Schäfer: i. m., 23.

²⁰ Ezzel szemben Hoffmann Gizella nemcsak Erhard unokaöccsét Wilhelmét, hanem magát Erhardot is Besold egyik tanítványának látszik tekinteni. Mondatfűzéséből ez még Christoph Lacknerre is érthető lenne, ami képtelenség. Vö. Hoffmann: Hungarica..., i. m., 242. és 247. Lackner „csak” levelezőtársa volt Besoldnak.

²¹ Más karokon is megfigyelhető volt a tendencia, hogy a rendkívüli előadások funkcióját egyre inkább a magánfoglalkozások vették át. Vö. Coing: Die juristische Fakultät..., II/I., i. m., 47.

²² A megfelelő anyaggal rendelkező hallgatóknak lehetősége volt magánórákat venni, ahol maguk a professzorok vagy más tanárok, esetleg tapasztaltabb diáktársak, vagy (általában gazdag nemes ifjak esetében) külön erre a célra alkalmazott *praeceptorok* segítettek az egyetemi foglalkozásokon hallottak feldolgozását, az anyag begyakorlását és elsajátítását, valamint az irodalomba való betekintést. A magántanulmányok humanista felfogására vö. Burmeister: i. m., 224–233.

(*collegia disputationum*), szövegek magyarázata révén (*collegia explicationum*) vagy egy feladott tananyag visszakeresése útján (*collegia examinationum*).²³

Az elméleti elmélyülés ezen formái mellett speciálisan a joggyakorlatba való bevezetést szolgálták az ún. *consistoriumok*. A humanista jogoktatási reformprogram részeként itt a hallgatók önálló munkája is előtérbe került.²⁴ Bár a tübingeni jogi kar nem tartozott a jogi humanizmus oktatási programját preferáló intézmények közé, mégis a 16-17. század fordulóján itt is állandóan jelentkező elvárás volt, hogy a joghallgatókat be kell vezetni a gyakorlati jogéletbe is: elvárt lett, hogy a professzorok mutassanak be peres *acta*-kat és szólítsák fel a hallgatókat, hogy véleményezzék azokat, és aztán vitassák meg az álláspontokat.²⁵ Ezt annál is inkább könnyen megteheték a tanárok, hiszen szinte valamennyien gyakorlati tevékenységet is folytattak az udvari bíróságon vagy a jogszabályalkotásban,²⁶ és sokszor kellett bonyolult ügyekben szakvéleményt készíteniük.²⁷

Az előbbieket is figyelembe véve hangsúlyozandó, hogy az előadásokon túli legfontosabb foglalkozás-fajta a tan-vitkozások (*disputationes*) különböző körben való lebonyolítása volt. A korabeli tübingeni előírások szerint, miután a professzorok egy adott *materiát legendo* elvégeztek, az ismereteket tézisekbe kellett összefoglalják, és ösztönözniük kellett a diákokat, hogy vitkozások során *defendendo et opponendo* dolgozzák fel ismereteiket, vagyis nyilvános és magánvitkozások keretében mutassák meg felkészültségüket és vitakészségüket. Az egyetem vezetése azonban sohasem volt elégedett a hallgatók ez irányú szorgalmával.²⁸

A *disputatiók* jelentősége egyébiránt a koraiújkor jogi oktatásban (is) abban állt – legyen szó bármelyik típusáról, s az egyes hallgatók tanulmányainak bármely szakaszában helyezkedjék is el –, hogy a hallgató vagy a tudós-jelölt bizonyíthatta kollégái, hallgatótársai és professzorai (tehát értő szakmai közönség) előtt, hogy álláspontját meg tudja védeni, s a vita során szakszerűen tudja használni mind a jogszabályok, mind a szakirodalom terén szerzett ismereteit.²⁹ Ezen „kompetencia” megszerzése

századokon keresztül fontos előfeltétele volt az egyetemi fokozatok megszerzésének (*disputationes pro gradu*) és ezért a képzés folyamán megfelelően be kellett gyakorolni ezeket a készségeket (*disputationes exercitii gratia*).

Collegium disputatorium

A gyakorló vitkozások történhetek nyilvánosan és magánkörben is, egyedi jelleggel vagy egy hosszabb sorozatba illeszkedően.³⁰ Utóbbi vonatkozásban sajátos jelenségei voltak a 16. század második felétől a nyugat-európai jogi (és más) karok oktatási tevékenységének a már említett hallgatói vitkozások, az ún. *collegia disputatoria* (*disputationum*). Együttal ez volt a *collegiumban*, mint szervezeti formában lebonyolított oktatás legrégebbi és legelterjedtebb formája is.³¹

A *collegia disputatoria* keretében a tagok egy (esetenként váltakozó) *praeses* (általában egy professzor) vezetésével egy meghatározott nagyobb téma részkerdeiséről, legtöbbször a *Corpus iuris civilis* (ritkábban más tekintélyes könyv) egyes részleteiről rendeztek „vitakört” a jogi karokon. A tárgyalandó könyvet egyenlő részekre osztották fel, s e részek tartalmát kellett a hallgatóknak tézisekben összefoglalniuk. A vitákat meghatározott időközönként (hetente, tíznaponta) tartották, a *respondensek* sorrendjét sorshúzással állapították meg. Azért, hogy a foglalkozások folyamatossága biztosítva legyen, a mindenkor első tézist gyakran egy ún. *continuatio* előzte meg, melyben utaltak arra, hogy a megelőző *disputatio(k)* miről szolt(ak). A részt vevő hallgatók felváltva voltak *respondensek* és *opponensek*. Mivel egy-egy hallgató meghatározott időszakonként többször is sorra került, az így tartott vitkozásokat *disputationes circulares*-nak is nevezték.³² A *collegia* keretében megvitattott és esetleg kinyomtatott valamennyi *disputatió*nak külön címlapja volt, mely az adott vitaközásnak a sorszámát is feltüntette.

A ciklus végén – amennyiben a téziseket sorra kinyomtatták – gyakran egységes gyűjteményként is kiadásra került a „vitakör” anyaga. E művek az alapul szolgáló jogforrás vagy könyv folyamatos kommentárjai lettek. Egyes professzorok így a *disputatiók* összegyűjtésével jelentős művekkel gyarapíthatták a jogi irodalmat, melyeket lánckommentároknak is neveztek.³³ A kinyomtatás, a kor egyetlen – igaz a mai-nál jóval rövidebb átfutású – sokszorosítási lehetősége ekkoriban elsősorban mégis inkább azt a célt szolgálta, hogy a kijelölt *opponens* és a lehetséges vitapartnerek

²³ A *collegia* különböző fajtáira részletesebben lásd Margreet Ahsmann: *Collegia en colleges: Juridisch onderwijs aan de Leidse Universiteit 1575–1630, in het bijzonder het disputeren*. Groningen, 1990, 327–330. Illetve Uő: *Collegium und Kolleg: Der juristische Unterricht an der Universität Leiden 1575–1630 unter besonderer Berücksichtigung der Disputationen*, Frankfurt am Main, 2000, 239–252; Uő: *Teaching in collegia: the organization of disputationes at Universities in the Netherland and in Germany during the 16th and 17th centuries*. In: *Università in Europa: Le istituzioni universitarie dal Medio Evo ai nostri giorni – strutture, organizzazione, funzionamento, a cura di A. Romano*. Messina, 1995, 99–114.

²⁴ Burmeister: *Einflüsse...*, i. m., 170–171.

²⁵ A professzorok törekedjenek „den Studenten acta zustellen, darüber Gutachten verfassen lassen und dies besprechen.” Idézi Klaus Schreiner: *Disziplinierte Wissenschaftsfreiheit: gedankliche Begründung und geschichtliche Praxis freien Forschens, Lehrens und Lernens an der Universität Tübingen (1477–1945)*. Tübingen, 1981, 25; Vö. még V. Schäfer: i. m., 18.

²⁶ I. Frigyes herceg idején, a württembergi tartományi jog harmadik változatának kidolgozásában például Heinrich Bocer és Andreas Bayer professzorok vettek aktíván részt a kiküldött bizottság tagjaként. Karl Klüpfel: *Geschichte und Beschreibung der Universität Tübingen*. Tübingen, 1849, 82–83.

²⁷ Vö. Hermann Seeger: *Die strafrechtlichen Consilia Tubingensia von der Gründung der Universität bis zum Jahre 1600*. Tübingen, 1877; Jochen Geipel: *Die Konsilienpraxis der Eberhard-Karls-Universität und die Behandlung der Ehrverletzung in den Tübinger Konsilien*. Stuttgart, 1965.

²⁸ Klüpfel: i. m., 82.

²⁹ Karl Mommsen: *Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558–1818*, hg. Werner Kundert. Frankfurt am Main, 1978, 18; Karl Mommsen: *Auf dem Wege zur Staatssouveränität: Staatliche Grundbegriffe in Basler juristischen Doktordisputationen des 17. und 18. Jahrhunderts*. Bern, 1970, 9; Vö. még Gertrud Schubart-Fikentscher: *Untersuchungen zur Autorschaft von Dissertationen im Zeitalter der Aufklärung (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Klasse. 114. Bd. 5. h.)*, 33.

³⁰ A jogi *disputatiók* fajtáira magyarul összefoglalóan vö. Szabó B.: *Előtanulmány...*, i. m., 88–91.

³¹ Persze előfordulhatott két társas-foglalkozási forma kombinációja is, midőn a hallgatók először magyarázatot kaptak az adott anyagrészből a professzor házában (*collegia explicationum*), aztán pedig a professzor házában vagy az egyetem épületében disputáltak róla (*collegia disputationum*). Margreet Ahsmann: *Collegium und Kolleg*. In: *Jahresfeiern: Doktoranden 1997 und 1998*, Köln, 1999, 33.

³² A *collegia disputationum* fejlődéstörténetét, egyes németalföldi, német és francia egyetemek egymásra hatását mutatja be Ahsmann: *Collegium und Kolleg...*, i. m., 252–259; Uő: *Collegia publica et privata: Eine Erscheinung deutscher Herkunft an den niederländischen juristischen Fakultäten um 1600?* In: *Die rechtswissenschaftlichen Beziehungen zwischen den Niederlanden und Deutschland in historischer Sicht: Vorträge gehalten auf dem 28. Deutschen Rechtshistorikertag in Nimwegen am 25. September 1990*, hg. Robert Feenstra – Chris Coppens, Nijmegen, 1991, 9–20; Leuvenben a 16. század elején, Kölnben 1537-ben, Marburgban 1580 előtt, Leidenben 1587-ben, Franekerben 1590-ben jelent meg az első hasonló jellegű intézmény.

³³ Vö. Szabó B.: *Előtanulmány...*, i. m., 89–90. és az ott említett irodalmat; különösen Alfred Söllner: *Die Literatur zum gemeinen und partikularen Recht in Deutschland, Österreich, den Niederlanden und der Schweiz*. In: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, II/1.*, hg. Helmut Coing, München, 1977, 259; Ernst Holthöfer: *Die Literatur zum gemeinen und partikularen Recht in Italien, Frankreich, Spanien und Portugal*. In: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, II/1.*, hg. Helmut Coing, München, 1977, 130.

(*publicum, collegium*) már a vita előtt tájékozódhassanak a vitára bocsátandó témakörökről, megismerhessék a *respondens* álláspontját, érveit és azt, hogy mely tekintélyekre hivatkozva fogalmazta meg nézeteit.³⁴ Természetesen nagy szerepe volt a nyomtatványoknak abban is, hogy az otthoni rokonok, és támogatók előtt bizonyítsák a vitaközö hallgató szorgalmát, tanulmányaiban való előrehaladását.

A *collegia disputationum* a tübingeni jogi karon is a 16. század második felében jelenhettek meg, de ezek történetével eddig nem foglalkozott a szakirodalom.³⁵ A fennmaradt kinyomtatványok alapján nyilvánvaló, hogy a '90-es években már ismert és néhány professor által alkalmazott oktatási forma volt a *collegium disputatorium* Württemberg egyetemén is. Heinrich Bocser professor például az 1590-es években több ciklusban is tartott vitaközös-sorozatot: 1595 és 1602 közötti *collegiumainak* nyomtatott vitaközösait utóbb öt *classis*ban adta ki.³⁶

Johann Harpprecht professor

A másik a 17. század elejéről származó – bennünket Erhard Artner miatt jobban érdeklő – tübingeni *disputatio*s ciklus Johann Harpprecht professor nevéhez kötődik. Harpprecht (1560–1639)³⁷ a württembergi Wallenheimben született egyszerű földműves családban. Korán elárulván földműves nagybátyja nevelte fel, bár nem nézte jó szemmel a tehetséges ifjú tudásszomját. A latin iskola után 18 éves korában a strasbourg *illustre gymnasium* tanulója lett. Filozófiai és filológiai tanulmányok (1578–1580) után neves professoroktól hallgatott jogot Straßburgban (1580–1582 – Georg Obrecht, Hubert Giphanius) Tübingenben (1582–1586 – Anastasius Demmler, Nicolaus Varenbühler) és Marburgban (1586–1588 – Nicolaus Vigelius, Hermann Vultejus).³⁸ További 18 hónapos tanulás után 1589-ben Tübingenben lett mindkét jog doktora. Rövid joggyakorlat után a speyeri Birodalmi Kamarai Bíróságon visszatért Tübingenbe, ahol magántanárként *disputatio*kat tartott és 1592-ben professori (*professor Institutionum*) kinevezést kapott.³⁹

³⁴ A *disputatio*ók nyomtatványként való megjelenéséről lásd Ewald Horn: Die Disputationen und Dissertationen an den Deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert. Leipzig, 1893, passim.; Klaus Schneiders: Druckzwang für Dissertationen und Dissertationentausch, Köln, 1972, 3–9; Werner Allweis: Von der Disputation zur Dissertation: Das Promotionswesen in Deutschland vom Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert. In: Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken, hg. Rudolf Jung – Paul Kaegebin, München, 1979, 23–24; Georg Kaufmann: Zur Geschichte der academischen Grade und Disputationen, Centralblatt für Bibliothekswesen 11 (1894), 222.

³⁵ Bár Ahsmann említi, hogy az 1580-as évekből már Tübingenből is talált számozott nyomtatott jogi *disputatio*t. Ahsmann: Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht..., i. m., 257.

³⁶ Henrici Boceri Icti.: ... Disputationum De Universo, Quo Utimur, Iure, Pulchra Methodo Conscriptarum, denuo studioso recognitarum, materiis, & quaestionibus variis adauctarum & eleganter reformatarum, Pars Prima: Classes Continens Priores Quatuor, Cupidae Legum Iuventuti, Iuris item Candidatis, & in praxi versantibus adprime utiles, Tubingae, MDCLII.; Henrici Boceri Icti.: ... Disputationum De Universo, Quo Utimur, Iure, Methodo Eleganti Conscriptarum, accessione materiarum & forma nova ornatarum, Pars Altera: Classes Continens Postremas Duas Quintam Et Sextam: Iuris Studiosis, & in palestra forensi militantibus summe utiles: Index Disputationum Omnium Secundae huius partis in fine subiunctus est, Tubingae, 1612.

³⁷ Életére és munkásságára vö. a legújabbban Werner Scholz: Johann Harpprecht (1560–1639): Leben und Werk, Ludwigsburg, 1980; Továbbá Allgemeine Deutsche Biographie X. Leipzig, 1879, 621–622; Neue Deutsche Biographie, VII. Berlin, 1966, 695–696; Roderich Stintzing: Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, Erste Abtheilung, München, Leipzig, 1880, 689–692; Zeller: i. m., 450–451.

³⁸ Scholz: i. m. 9–13.

³⁹ Scholz: i. m. 16–18.

A korabeli szokásoknak megfelelően egy újonnan alkalmazott professor a legkevesbé tekintélyes tanszéket kapta meg, ami a korabeli jogi karok esetében az *Institutio*-tanszék volt.⁴⁰ Tübingenben is ez volt a szokás,⁴¹ de ez azt is jelentette volna, hogy egy újabb professor alkalmazása esetén Harpprechtnek elő kellett volna lépnie egy tekintélyesebb katedrára. Azonban az ő esetében ezt a szokást (saját kívánóságára) felfüggesztették, és professori tevékenysége negyvenhét éve alatt ő mindvégig az *Institutio*kat tanította. A katedra professzora valamennyi európai jogi karon bevezető előadásokat tartott a római jogba. A korabeli jogi kari *statutumok* előírták, hogy a tárgy anyaga minél rövidebben, terjengőség nélkül, alapkérdéseket hangsúlyozva kerüljön előadásra. Tübingenben erre két évet kapott az *Institutio*-professor, s mind az 1561-es *statutumok*, mind az 1601-es *ordinatio* konkrétan körülírta feladatait.⁴² A professor szemeszterenként a négy könyvből álló *Institutio*ók egy-egy könyvét kellett előadja. A *materia* viszonylag átlátható terjedelme, s az, hogy pályafutása során Harpprecht legalább hússzor a teljes kurzust előadta, nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy olymértékben elmélyüljön az anyagban, ami pályafutása delén lehetővé tette egy nagyhatású *Institutio*-kommentár⁴³ megalkotását.

Harpprecht hétszer volt az egyetem rektora és hússzor a jogi kar dékánja. Rektor-ként és dékánként bölcsen járt el a kollégák érdekében, jól ötvözte cselekedeteiben a szigorú és a méltányosságot.⁴⁴ A tanítás mellett az udvari bíróság ülnökeként is tevékenykedett,⁴⁵ és viszonylag kiterjedt (bár tübingeni kollégái ez irányú aktivitása mellett eltörpülő) szakértői tevékenységet is folytatott.⁴⁶

Harpprechtől feljegyezték, hogy nyugodt vérmérsékletű, vallásos férfiú volt, aki egyszerű és barátságos magatartásával, mind polgártársai, mind hallgatói körében rendkívül népszerű volt. Kötelességtudása legendás volt: mesélték róla, hogy soha egyetlen előadást sem mulasztott el, sőt betegen is tartott órákat otthonában. Mikor az egyetemnek a vissza-visszatérő pestisjárványok miatt el kellett költöznie Tübingenből, ő a szükséghelyzetben is folytatta az oktatást.⁴⁷ Előadásai érthetőek, szakmai szempontból tárgyilagosak és rendezettek voltak. A legtrikább esetben sem tért el a tárgytól. Az előadások végén szívesen válaszolt a hallgatók kérdéseire és esetleges ellenvéleményüket is egyenrangú félként hallgatta meg. Rendkívül népszerűek voltak *disputatio*s foglalkozásai, akár magán-, akár nyilvános formában.

⁴⁰ Helmut Coing: Die Juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm. In: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. I. Mittelalter (1100–1500) Die Gelehrten Rechte und die Gesetzgebung, hg. Helmut Coing, München, 1973, 61.

⁴¹ H.-W. Thümmel: Die Tübinger Universitätsverfassung im Zeitalter des Absolutismus, Tübingen, 1975, 199.

⁴² „... so soll der weggenn der Institutionarius hinfürter die weiteuffige explicatines Doctorum et Glossarum über die Institutiones nit einführen, Sondern den Text cum figuratone casuum ac brevi et summaria explicatione Glossarum, Auch erklerung der Terminorum Juris, Unnd was allein zu einer gemainen Information notwendig, mit fleis explicieren unnd auslegenn, Damit die allwegenn Inn zweieinn Jaren ainmal devornenn angefangen, unnd durchauß per omnes titulos gelesen unnd geendet werden.“ Vö. A. L. Reyscher: Universitätsgesetze, i. m., 155; Karl Heinz Burmeister: Das Studium der Rechte im Zeitalter des Humanismus im Deutschen Rechtsbereich. Stuttgart, 1974, 122.

⁴³ *Commentarius ad IV libros Institutionum imperialium theoretico-practicus*, I–V, Tubingae, 1615–1627.

⁴⁴ *Johannes Harpprecht Antecessor suprema laudatione celebratus* a Thoma Lansio, Tubingae, 1640.; Karl Pfaff: Wirtenbergischer Plutarch, Lebensbeschreibungen berühmter Wirtenberger, II., Eßlingen, 1832, 103–105.

⁴⁵ Scholz: i. m., 25–29.

⁴⁶ Scholz: i. m., 29–35.

⁴⁷ Scholz: i. m., 23.

Tudományos szerzőként elsősorban a – már említett – jusztiniánuszi *Institutiók*hoz írott kommentárja tette ismertté, melyet számos korábban megjelent egyedi iratból és hosszú oktatói pályafutása alatt felhalmozódott jegyzeteiből az elnöksélete alatt megvédett *disputatiók* figyelembe vételével állított össze. Munkájába lelkiismeretesen beledolgozta nem csak a korabeli szakirodalmat, a jogalkotás termékeit valamint a joggyakorlatot, hanem minden olyan információt is, amit a jogászok számára fontosnak tartott. Ez az oka annak, hogy a munka túlterjed a korban szokásos *Institutio*-kommentárok⁴⁸ tárgykörén, amely az utókor bizonyos kritikáját vívta ki.⁴⁹ A korabeli általánostól eltérést elsősorban Harpprecht mindenre kiterjedő tudásvágya magyarázza és az, hogy élethivatásának tekintette azt, hogy egy olyan kézikönyvet alkosson, amely mind a kezdők, mind a gyakorló jogászok számára használható lehet. Az *Institutiók* jogoktatásbeli kulcsszerepét felismerve arra törekedett, hogy a könyvnek ne csak elméleti ismeretek elsajátítását szolgálja, hanem az *Institutiók* vázára felfűzve olyan gyakorlati ismereteket is közöljön, ami a fiatal jogvégzettek számára alapvető útmutatást adhat későbbi gyakorlati tevékenységük során, és így viszonylagos teljességét adhatta a szükséges és aktualizált ismereteknek. A késő római jogi forrás kommentárja alkalmat kínált számára bizonyos kánonjogi megoldások és partikuláris, helyi jogi (túlnyomóan württembergi) jogforrások, valamint a korabeli bírósági gyakorlat bedolgozására is. Az *Institutio*-kommentár (illetve annak előkészítő munkálatai) tették ki tulajdonképpen összmunkásságának nagy részét, olyannyira, hogy hat kötetesre tervezett *Opera omnia*-jából is csak ez a négy kötet jelent meg 1627–1630 között.⁵⁰ Harpprecht egy nagyhírű württembergi jogász dinasztia ősatyjának tekinthető.

Harpprecht Collegium Institutionuma

Annak, hogy Harpprecht is szervezett *collegium disputatoriumot*, sokáig csak a megvédett vitatkozások két kötetben, azon melegében kiadott gyűjteményéből volt ismert.⁵¹ Egy frissen előkerült egylapos nyomtatvány⁵² azonban lehetőséget kínál a *disputatiók* keletkezési körülményeinek jobb megismerésére, és ezáltal új megvilágításba helyezi Erhard Artner jogi tanulmányait is.

⁴⁸ Söllner: i. m., 177.

⁴⁹ Stintzing: i. m., 690.

⁵⁰ A kiadó a jelentős soproni kapcsolatokkal is rendelkező Eberhard Wild volt, aki a háborús viszonyokkal magyarázta a két utolsó kötet elmaradását. A későbbi kiadások (Frankfurt am Main 1658 és 1708, Lausanne 1748 és Genf 1765) is csak az első négy kötetet tartalmazták. Vö. W. Scholz: i. m. 83. Wildre vö. Németh Noémi, Schaffer Andrea: Adalékok a tübingeni heterodoxia nyugatmagyarországi kapcsolataihoz az 1620-as években. Magyar Könyvszemle 112 (1996), 223–233.

⁵¹ Johannis Harpprechtii, U.I.D. *Ad quatuor augustissimi Principis Justiniani Institutionum libros, Disputationum, Quae Commentariorum vice fungi poterunt; In Inlyta Tubingensi Academia, Studiosae Iuventutis Exercendae causa propositarum: Pars prior: Complectens Disputationes XXXII. quarum Elenchus post Praefationem exhibetur*, Tubingae, e chalcographia Celliana. Anno 1605. – VD17 1:012956W; Johannis Harpprechtii, U.I.D. *Ad quatuor augustissimi Principis Justiniani Institutionum libros, Disputationum, Quae Commentariorum vice fungi poterunt; In Inlyta Tubingensi Academia, Studiosae Iuventutis Exercendae causa propositarum: Pars Posterior: Continens itidem Disputationes XXXII. quarum Elenchus Praefationi est subiunctus*, Tubingae, e chalcographia Celliana, anno 1606. – VD17 1:012979G. A két kötet a wolffenbütteli Herzog August-Bibliothek állományából volt ismert. Újabbán ismert lett egy példány Staatsbibliothek zu Berlin/Preussischer Kulturbesitz állományából is, ami nem teljesen azonos a wolffenbüttelivel.

⁵² *Statuta Collegii Privati Institutionum, Divino Auspicio Feliciter Inchoati, Die V. Ianuarii, Anno Reparatae Per Christum Salvit, 1605. Praeside Clarissimo Consultissimoque Viro: Dn. Johanni Harpprechtio, U. J. D. & Professore in inlyta Tubingensi Academia Ordinario.* – VD17 12:131377P. Egyetlen ismert példánya a Bayerische Staatsbibliothek-ban található.

Az említett „Einblatt” három részből áll. Először a Harpprecht által szervezett *Collegium Privatum Institutionum* 24 pontba foglalt rendtartását (*Statuta I.*) olvashatjuk; másodsorban egy témakatalógust találunk, ami a jusztiniánuszi *Institutiók* rendszerét követve sorolja fel a „diákkörben” megvitatni szándékolt vitatkozások tervezett témáit (*Materiae Disputationum, Ex Quattor Institutionum Imperialium Libris depromptae*); végül a *collegium* résztvevőinek névsora következik (*Nomina Collegarum*).

1. A *statutum collegii*⁵³ archaikus jogi parancsolómódban fogalmazza meg előírásait. A rendtartás szerint csak azok lehetnek a *collegium* tagjai, akik aláírásukkal magukra kötelezőnek ismerik el a *statutumokat*. A *collegium* tagjainak száma nem haladhatja meg a 14 főt.⁵⁴

A vitatkozások témáit sorshúzással kell kiosztani a tagok között, azonban szükség esetén a *praeses* is beleszólhat a feladatok meghatározásába. A *respondensek* kötelesek jó előre bemutatni a *praesesnek* a maguk által megfogalmazott téziseket. Ha hallgató nem képes maga megírni, akkor ezt a feladatot az elnöknek kell magára vállalnia. A *respondensnek* gondoskodnia kell a nyomtatott tézisek társaihoz való eljuttatásáról, ami egyúttal meghívóként is szolgál.⁵⁵ Egyetlen vitaalkalmat sem lehet elhalasztani, s a távollét is csak indokolt esetben lehetséges. A fentebbi rendelkezések megsértőinek fél arany büntetést kell fizetniük.

Az elnöknek minden lehetséges eszközzel támogatnia kell a *respondenseket* és mindent meg kell tennie, ami a hallgatóknak előnyére szolgál. A foglalkozásokat szombati napokon a délelőtti hetedik órában kell kezdeni, de az elnök más napot is kijelölhet a vitatkozásra.

Aki elkésik annak egy *bacius* büntetést kell fizetnie. A távolmaradók, ha nem adják jogszerű okát mulasztásuknak, hat *bacius* bírságot tartoznak fizetni.⁵⁶

A ugyanazok a szabályok vonatkoznak az *opponensekre* is, mint a *respondensekre*. Az *opponens* feladata, hogy először egyenként bírálja a tézisekbe foglalt állításokat sorba szedve saját ellenérveit, majd ha marad még rá ideje, egyes részletkérdésekbe is belebocsátkozhat bírálata során.⁵⁷ A foglalkozásokon fegyelmet kell tartani, nem szabad lármázni, egymást zavarni, illetve szidalmazni. Ha a *respondens* állításait ellenfele alappal megingatja, akkor azt újra már nem használhatja fel érvelésében. Ügyel-

⁵³ Ahsmann nem ismeri a harpprechtii *Collegium Institutionum* alapszabályát. A 16–17. század fordulójáról az általa ismertett több leideni nyomtatott *statuta collegii* mellett csak franekeri, kölni és erfurti példát hoz, bár feltételezi, hogy más német egyetemeken is fogalmaztak meg regulákat, és ki is nyomtatták azokat. Ezeket azonban ő nem kutatta. Vö. Ahsmann: *Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht...*, i. m. 266. Más tudósok is abból indulnak ki, hogy szokás volt a *collegia disputatoria* számára saját szabályzatot alkotni. Vö. Werner Kundert: *Katalog der Helmstedter juristischen Disputationen Programme und Reden 1574–1810*, Wiesbaden, 1984. 159. 14. l.

⁵⁴ Más jogi karokon is korlátozva volt a *collegák* száma (Leidenben pl. 12 és 16 főben). Tübingenben nem szabályozza rendtartás, hogy milyen előfeltételek teljesítésével lehet bekerülni a *collegiumba*, nincs szó esküről és felvételi illetékről sem, ami más helyeken szokásos volt. Vö. Ahsmann: *Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht...*, i. m. 262–263.

⁵⁵ Tübingenben nem volt meghatározva a tézisek minimális és maximális száma, míg máshol találunk példákat ilyen korlátozásokra (Leidenben 12–20 tézis a maximum). Míg pl. Leidenben szabályozták az *allegatiók* formáját, az idézés módját és szabályait, Harpprechték nem kötötték meg a tézisek megfogalmazóinak kezét, elegendő volt az egymásnak átadott tapasztalat. Vö. Ahsmann: *Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht...*, i. m. 263.

⁵⁶ Állandó előírás a máshol született *statutumokban* is.

⁵⁷ Ellentétben pl. a Leidenből ismert előírásokkal Tübingenben nem volt meghatározva az egyes *disputatiók*nál fellépő *opponens*ek száma és a bírálatra rendelkezésre álló idő (Leidenben 4–6 *opponens* legfeljebb egyenként 30 percet kapott). Vö. Ahsmann: *Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht...*, i. m. 264.

nie kell továbbá, hogy a törvényhelyeket pontosan idézze.⁵⁸ A két utóbbi előírás megsértőjének két bacius bírságot kell fizetnie.

Mindaz, ami a foglalkozásokon (*inter disputandum aut consultantum*) elhangzik, a négy fal között kell maradjon. Az ez ellen vétők egy forint büntetést fizetnek. A *respondensek* a *disputatio* befejezése után két forintot ajánljanak fel az elnököknek köteles tiszteletük jeléül. Az a hallgató, aki valamely jogos ok miatt hagyja el a *collegiumot*, amellet, hogy minden adósságát meg kell fizetnie, a kincstárnak (*fiscus*) is adnia kell egy forintot. A kilépő hallgató helyére fel lehet venni egy másikat.

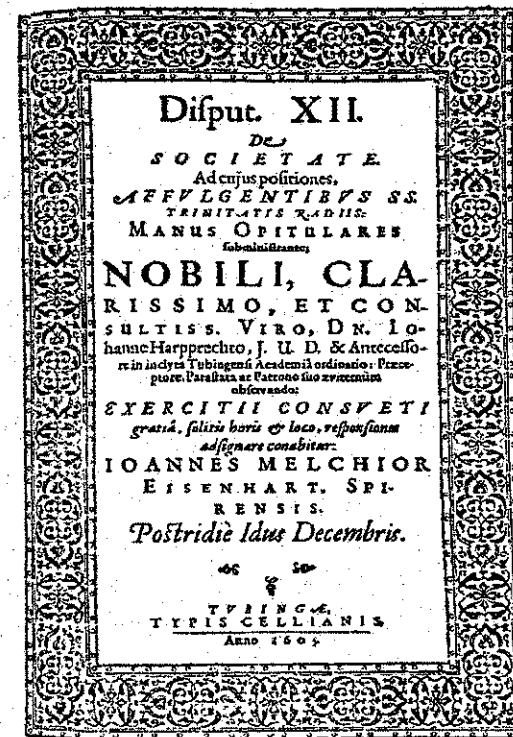
A kincstáros feladata, hogy a hibázókat jóhiszeműen megbüntesse, a tartozásokat behajtsa és a befolyt összeget híven megőrizze.⁵⁹ A bírságok behajtására havonta kerül sor, amikor a *statutumok* is felolvasásra kerülnek. Aki az adott hónapra eső tartozását nem törleszteni, a *duplum* megfizetését kockáztatja. Ugyancsak kétszeres büntetést köteles megfizetni az, aki vétve az előírások ellen nem hajlandó alávetni magát a szankciónak és megsértődik a jogos büntetésen. Ebben az esetben az elnököknek is a sarkára kell állnia.⁶⁰ Végül, ha foglalkozásokkal elérték a kitűzött céljukat („*disputationibus omnibus ad exoptatum finem perductis et discussis*”) az összegyűlt pénzt hasznosan kell elkölteni az elnök és a *collegák* közös döntése alapján.

2. A programban 64 *disputatiót* terveztek,⁶¹ és ezek meg is valósultak a párhuzamosan kiadott két kötet tanúsága szerint.⁶² Az első foglalkozásra 1605. január 5-én került sor és erről a napról datálódik a *statutum* is. Az utolsó biztos időpont, amelyen vitatkozást tartottak 1606. május 7.⁶³ A foglalkozások általában hetente kerültek megrendezésre, nem minden esetben a hét ugyanazon napján, de többségében nem szombatonként, mint azt a *statuta* előírta, hanem keddenként. Voltak kéthetes intervallumok is, de hosszabb szünet csak 1605 őszén adódott, midőn (szeptember 23. és november 2. között) csaknem 5 hétig nem került sor vitatkozásra.

3. A *collegiumnak* a *statutum*-lap szerint tizennégy tagja volt, s három kivételével valóban ők védtek meg a téziseket. A *statutumot* aláírók Erhard Artner kivételével a birodalomból származtak (főleg württembergiek), többen közülük nemesi származásúak voltak.⁶⁴

Artner mellett jelenleg csak további négy *collegistáról* tudunk többet a nevüknél. Jellemző módon valamennyien tübingeni professzor-családból jöttek.⁶⁵ A huszonhárom

éves Artner és két magisteri címmel rendelkező, – valószínűleg idősebb – hallgató mellett egészen fiatal tanoncok is tagjai lehettek a *collegiumnak*. Egy-egy hallgatóra általában három-négy havonta került sor (Artnernél például 3-4 hónap telt el vitatkozásai között). Csak egészen kivételesen esett ennél gyakrabban a *respondeálás* terhe egy-egy hallgatóra (Jacob Schütznek kétszer is alig egy hónap múltán kellett újra „ringbe szállnia”). Egy *collega* 7, ketten 6, öten 5, ketten 4, hárman 2, egy pedig 1 *disputatiót* védett. A három nem *collegista* által védett *disputatio* két hallgató között oszlott meg.

Johannes Melchior Eisenhart *disputatiója* Johann Harpprecht professzor vezetésével. Tübingen, 1605.

be Tübingenbe (Jacob ekkor mindössze tizenkét éves). 1604 márciusában *baccalaureus artium* címet szereztek, s az év novemberében iratkoztak be a jogi karra. Jacob 1608-tól tíz éven át peregrinált, és csak 1619-ben lett Tübingenben *dr. juris*. Később frankfurti ügyvéd és *syndicus* lett. Testvéréről, a talán idősebb Geórgról az említettnél többet nem tudunk. Vö. Die Matrikeln der Universität Tübingen, I.: Die Matrikeln von 1477–1600, hg. Heinrich Hermelink, Stuttgart, 1906, 751; Andreas Deppermann: Johann Jakob Schütz und die Anfänge des Pietismus. Tübingen, 2002, 36–37; Scholz: i. m., 18; Johann Georg Halbritter – a jogászprofesszor Johann Halbritter fia – 1605-ben még éppen csak 14 éves volt. 1615-ben lett jogi doktor Tübingenben, később regensburgi tanácsos és ügyvéd. Vö. Allgemeine Deutsche Biographie, 10, Leipzig, 1879, 404–405; Johannes Georgius Sigwart, egy tübingeni teológia-professzor fia volt, későbbi pályafutása nem ismert. Apjára vö. Allgemeine Deutsche Biographie, 34, Leipzig, 1892, 305–306.

⁵⁸ Hasonló előírások léteztek máshol is. Vö. Ahsmann: Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht..., i. m. 264.

⁵⁹ Leidenben egy hallgató mint *praetor* vezette a *collegiumot*, akinek munkáját két hallgatói *assessor* segítette. Kölnben (*Collegium iuridicum* 1589) a hallgatóknak még nagyobb szerepe volt a *collegium* irányításában: egy *dictator* mellett egy *fiscalis* és három *senior* irányította a *collegiumot*, ők vezették az üléseket, a professzornak csak bizonyos ellenőrző szerep jutott. Vö. Ahsmann: Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht..., i. m. 264. és 267.

⁶⁰ Leidenben a *praetor* kezelte a pénztárat. Itt is *duplumot* kockáztatott az, aki nem fizette meg a rá kirótt büntetést. Vö. Ahsmann: Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht..., i. m. 264.

⁶¹ Az *Institutiók* négy könyve közötti megosztás: 8, 22, 17, 17 *disputatio*. Tematikailag pedig az alábbi felosztást figyelhetjük meg: személyi jog – 8; dologi jog – 11; öröklési jog – 13; kötelmi jog – 20; eljárásjog – 6; büntetőjog – 6.

⁶² Mindössze két *disputatio* hiányzik a gyűjtemény két kötetéből (az első kötet 3. és 19. *disputatiója*).

⁶³ Az utolsó öt vitatkozás közül ez a harmadik. Sem a sorszámában előtte lévő, sem az utána következő két-két vitatkozás dátuma nem ismert.

⁶⁴ Kitűnik közöttük egy pomerániai nemes (Joachim a Below, Dn. Hereditarius in Selleke et Peest, & Eq. Pomeranus) aki maga, vagy akinek hasonló nevű apja finanszírozhatta (legalább részben) a kétkötetes *disputatio*-gyűjtemény kiadását, hiszen Harpprecht mindkét kötetet neki ajánlotta.

⁶⁵ Jacob és Georg Schütz például Johann Harpprecht mostohafiai voltak. Anyjuk – Jacob Andrea teológia professzor és egyetemi kancellár Maria nevű lánya – elvesztvén lelkész első férjét 1590-ben ment férjhez Harpprechthez. A két Schütz is 1599-ben iratkozott

Artner *disputatio* i a collegium vitairatai között

Harpprecht *Institutio-collegium*ának valamennyi *disputatio*ja azonos formai elemeket mutat és a jogi *disputatio*ók egy, akkor viszonylag fejlett változatát képviseli. A jogi vitatézisek még a 16. század második felében is egyszerű, tömör kijelentő mondatként lettek megfogalmazva, és nem kapcsolódott hozzájuk semmiféle utalás a vélekedés forrására, vagyis nem hivatkoztak az állítás kapcsán irodalomra (*theses nuda*). Általában rövid, egyszerű vagy bővített mondatokról volt tehát szó, melyek sokszor bizonyos mértékig széttörözötté tették gondolatmenetet. Igaz, hogy az egyes állításokról adott esetben jól lehetett vitatkozni.

A 16. század utolsó harmadában azonban megjelent az igény, hogy mind a vitaközvetők résztvevői, mind a hallgatók s az esetleges olvasók számára is megkönnyítsék a tézisek feldolgozását. Ezért már az előre kinyomtatott szövegben bizonyos indokolást adtak, magyarázatokat fűztek az egyes tételekhez. Ezáltal magát a szóbeli aktust is megszabadították a forráshelyek és irodalmi utalások felsorolásának terhétől, s több idő maradhatott az érdemi vitára. A téziseket az utalások mintegy „felöltöztették”, innen származott az elnevezés: *theses vestitae*. Ez a felöltöztetés két formában valósult meg az idők folyamán: eleinte az egész tézisre illetve az egyes szavakra vonatkoztak a „jegyzetek”, megokolások, szigorú értelemben vett forrásmegjelölések formájában (*allegaciones*), míg egy későbbi lépésben egy magasabb szintű indoklási, jegyzetelési módszer alakult ki. Ekkor már a szerző véleményét a „jegyzetekben” fejtette ki, ott vetette össze a rendelkezésre álló forrásokat, és foglalt állást az egyes érvek között. Ezzel az *apparatus* mikroanalízisek lett, melyben a fontos, a szerző által kiérlelt, vagy másoktól átvett gondolatok jelentek meg. Ugyanakkor az eredeti tézis már csak az alkalmat adta a „jegyzetelési” gondolatok kifejtéséhez, csupán mint *summarium*, tehát összefoglalás kapott szerepet. A tudományos vita ekkor már az *apparatus*ban folyt. Erhard Artner és társai *disputatio*i kivétel nélkül ezen utóbbi módszerrel és formában készültek.

Bár a címlapok megfogalmazásának barokkos finomságai mögött rejlő esetleges többlet információkat ma már nem igazán értelmezhetjük, a címlapok túlnyomó többségéből egyértelműen kiderül a foglalkozások célja: a *collegák* tapasztalatokat szerezték, magánkörben, vagy nyilvánosan gyakoroltak, a későbbi vizsgavitatkozásra (*disputatio pro gradu*) készültek a másfél év folyamán⁶⁶ az előre meghatározott terv szerint.

Az Erhard Artner nevéhez köthető vitaközvetések is szigorúan beilleszkedtek a programba. A foglalkozásokon elhangzottokról csak a nyomtatott szövegből lehet információnk, ezért ezeket ismertetjük alább, emlékeztetve arra, hogy a nyomtatott füzete-

⁶⁶ Az ismert 62 *disputatio* közül szinte valamennyinél utalás történik a gyakorlati célra: „*exercitii gratia...*, *exertitationis ordinariae gratia...*, *publici exercitii gratia...*, *consuetae exercitationis gratia...*, *privati exercitii gratia...*, *privatae et consuetae exercitationis ergo pro virum ienunitate, aetatisque modulo tueri...*”. Talán több mint puszta gyakorlásra utalhat egy-két „*privatae disquisitionis gratia...*, *ordinarie disquisitionis causa...*” megfogalmazás. Feltűnő, hogy a kifejezett gyakorló célra utaló címlapok közül az egyik kivételt éppen Artner utolsó vitaközvetése jelenti: lehet azonban, hogy az „*examinii submitit, cuiusque defensionem... in se suscipiet*” megfogalmazás szintén nem jelent többlet, mint gyakorlást, de ma – információk híján – már nem rekonstruálhatjuk az *exercitatio-examen-disquisitio* fogalmak közötti esetleges jelentésbeli árnyalatokat.

kék csak alapját képezték a vitatkozásoknak, s a szóbeli aktuson az *opponensek*nek legalább olyan fontos szerepe volt, mint a *respondens*nek.

Erhard először 1605. február 20-án lépett társai elé a gondnokságról szóló tézisekkel (*Disputatio VIII. De cura sive curatione*). A tíz oldalas, 20 tézist felölelő vitairat a gondnokságnak a római jog forrásaiban fellelhető szabályait veszi sorra: a gondnokság fajtái (törvényes és hatósági) mellett annak legfontosabb eseteit veszi számba a munka. Szól a gondnok vagyongazdálkodásával kapcsolatos szabályokról és utal arra, hogy (a jusztiniánuszi joghoz hasonlóan) saját korában nincsenek már élesen megkülönböztetve a gondnokra és a gyámra vonatkozó előírások, számos analógia figyelhető meg a két intézmény között.⁶⁷ Az appendixként felvetett kérdés (valószínűleg ezt részletesebben is megvitatták a foglalkozáson) szintén már a gyámságra vonatkozik.

Három hónappal később, május 18-án a végrendeletekről vitakozott (*Disp. XX. De testamentis ordinandis: de militari testamento: et de iis, quibus non est permissum facere testamentum*). Az, hogy a mindössze 17 tézist 22 oldalon fejt ki a vitairat, mutatja, hogy az egyes állításokhoz fűzött magyarázatok ebben a *disputatio*óban jóval terjedelmesebbek, mint az előbbi esetben. Van olyan tézis, ahol a magyarázatban több mint négy oldalon keresztül ütköznek az irodalmi álláspontok. A tézisek a kései római jog végrendeletkezési formáit és az azokhoz kapcsolódó formai követelményeket tárgyalják. Részletesen elemzi, hogy kik kerülhetnek be (a római tradícióknak megfelelően magas számú) hét végrendeleti tanú közé, illetve kiknek van megtiltva a végrendeletkezés.⁶⁸ A vitairat utolsó tézisében ismét jó vitalapot képező kérdések vannak feltéve, melyek alkalmas alapot képeztek a nézőpontok ütköztetésére.

Nem telt bele ismét három hónap, midőn Erhard augusztus 10-én ismét egy öröklési jogi témával lépett fel (*Disp. XXXII. De bonorum possessionibus*). Az ez alkalommal kiosztott *quarto*-füzetecske egy kifejezetten ókori jogintézményt tárgyalt (13 oldalon, mindössze 16 tézisben). A vitairatban viszonylag kevés szerzőre történik hivatkozás: ez is azt mutatja, hogy ez az intézmény (bizonyos egyedi esetek kivéve) elvezetette aktualitását.⁶⁹ Ennek ellenére, mint a Kr.u. 6. század esetéig létező jogintézménye fontos részét képezte jusztiniánuszi *Institutio*ók öröklési jogának, és ezáltal a középkortól az egyetemi tananyagának is.⁷⁰ A téma kiválóan alkalmas volt a joghallgatók azon érzékének fejlesztésére, hogy különböztetni tudjanak a jogszabályok különböző történeti rétegei között az alkalmazandó jog megállapítása érdekében.

1605. karácsonya előtt néhány nappal, december 21-én egy az előzőnél jóval fontosabb jogintézmény került terítékre Artner közreműködésével (*Disputat. XI. De emphyteusis*). Ugyanis nagy gazdasági jelentősége miatt a kései római jog egyik fontos dologi jogi intézménye volt az ún. örökhaszonbérlet, amely egy mezőgazdasági ingatlan hosszú időre való bérbeadása révén szinte a tulajdonossal egyenrangú jogi helyzetet biztosított a jogosított számára. A jusztiniánuszi jogban végleges formát elnyert intézmény a középkorban és kora újkorban az egyik alkalmas jogintézmény volt a

⁶⁷ A korabeli felfogásra vö. Helmut Coing: *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800: Älteres gemeines Recht*, München, 1985, 255–260.

⁶⁸ Coing: *Europäisches Privatrecht*, i. m., 564–570.

⁶⁹ A *bonorum possessio* a római öröklési jog sajátos intézménye: a jogszolgáltatási hatalommal felruházott köztársasági *magistratus* és császárkori hivatalnok *praetor* sajátos szerepet kapott az öröklés általa kialakított szabályainak alkalmazása során, mivel kérelemre a hagyatéki birtokába utalhatott végrendeleti és törvényes örökösöket.

⁷⁰ Coing: *Europäisches Privatrecht*, i. m., 622.

hűbéri viszonyok egy részének „tudós jogi” megragadására, és a korabeli igények szerinti szabályozására.⁷¹ Az Artner által respondeált vitairatok közül ez a legerjedelmesebb (28 oldal, 21 tézis), és elegendő teret biztosít az intézmény alapos elemzésére. Az egyházi és világi (közösségi és magán) ingatlanok örökhaszonbérletének megkülönböztetése után, az alapító-szerződés megkötésének szabályai, illetve az örökhaszonbérleti jogai és kötelezettségei kerülnek részletes elemzésre rendkívül széles jogforrási és irodalmi bázison. Több, a szakirodalomban vitatott kérdésben való állásfoglalás is fellelhető a tézisekben. A vitairat végén egy *additio feudalis* a témához csak közvetve kapcsolódó kérdést vet fel: vajon a vazallusnak személyesen kell-e hűbére vennie a földet, vagy képviseltetheti-e magát?

Újabb negyed év múltával, 1606. március 22-én Artner utolsó védekezését a perbeli biztosítékok témakörében teljesítette (*Disput. XXIII. De satisfationibus*). A 14 oldalon és tézisben megfogalmazott állítások azokat a korabeli perjogban is fontos eseteket veszik számba, midőn a peres felek valamelyikének bírság-ígéretet kell tennie ellenfele valamely jogos érdekének biztosítása céljából. Ha valamelyik fél nevében harmadik személy (képviseelő) lép fel, akkor pl. biztosítékot kell adni. Az alperes a perselekményeknél való megjelenését biztosíthatja óvadékkal, illetve azt, hogy a bíró ítéletének eleget tesz majd, valamint tartózkodik a rosszhiszemű magatartástól. A tézisekhez itt is egy *parergon feudisticum* társul, ami a vazallusi hűség megsértésével kapcsolatban vet fel egy vitára igencsak alkalmas kérdést.

Sajnos a nyomtatványok nem adnak tájékoztatást arról, hogy Artner hányszor lépett fel opponensként a *collegium* tevékenységének másfél évében. Ha azt feltételezzük, hogy egy-egy alkalommal legalább két bíráló lépett fel a válaszolóval szemben, akkor abból indulhatunk ki, hogy az ötszöri respondensség mellett Artner legalább kétszer annyi esetben bírálta társai téziseit. S – mint azt a *statuta collegii* előírásai igazolják – alkalmanként ez nem jelentett sokkal kevesebb felkészülést és munkát, mint a saját álláspont megvédése. Ezzel számot vetve nyugodtan kijelenthető, hogy valóban intenzív tanulóssal telt el a Harpprecht keze alatt eltöltött másfél év, és hazai kortársai között is⁷² ritka módszertani és tételes tudásbeli felkészültséget biztosított Erhard Artner számára.

Artner disputatiói

Ma már nem foglalhatunk biztosan állást abban a kérdésben, hogy kinek a „szellemi terméke” is volt egy-egy nyomtatásban megjelent korai újkori jogi *disputatio*. Nincsenek biztos támpontok, mert az eddigi kutatás minden ezzel kapcsolatos állításnak az ellenkezőjére is hozott bizonyítékot.⁷³ Így van ez Erhard Artner esetében is. Az, hogy eddig Artner *disputatiói*ról beszéltünk, csak az egyszerűbb fogalmazás miatt volt.

⁷¹ Coing: *Europäisches Privatrecht*, i. m., 367–369.

⁷² Johannes Melzer Eperjesről 1595-ben négy, a szintén eperjesi Daniel Fabius 1603-ban ugyancsak négy *disputatiót* védett meg a strasbourgi *Illustre Gymnasium* jogi kurzusán a híres humanista, Dionysius Gothofredus által megrendezett vitakörök keretében. Vö. Szabó Béla: *Dionysius Gothofredus magyarországi tanítványai Strasbourghban*. In: Dum spiro docet: Huszti Vilmos Emlékkönyv, szerk. Sárly Pál – Szabó Béla, Miskolc, 2000, 191–229.

⁷³ Ahsmann: *Collegia und Kolleg: Der juristische Unterricht...*, i. m. 236–237.

A korabeli közvélemény a *praeses*, az elnöklő professzor munkájának termékét látta a *disputatiók*ban. A tézisek által képviselt nézetekért ő viselte a tudományos és politikai felelősséget még akkor is, ha sem a téma, sem a megfogalmazás nem tőle származott. A tudományos külvilág a *praeses* neve alatt tartotta számon a dolgozókat. Ő felvehette azokat saját műveibe vagy az irányításával védett *disputatiók*ból saját neve alatt összeállítást adhatott ki, megjelölve a *respondens*ek nevét is. Még ha *disputatio* tényleges szerzője a *respondens* volt is, a korabeli felfogás szerint *praeses* mögé rendeltsége nem volt hátrányos számára. Neve az elnöklő professzor tekintélyétől támogatva bekerült a tudományos életbe, ő is osztozott a *praeses* dicsőségében. Mindenképpen a *praeses* túlsúlyát kell tehát megállapítanunk, s ezt a túlsúlyt a külvilággal szembeni felelősség hordozása akkor is magyarázza, ha a szellemi munkában az övé esetenként csak a kisebbik rész volt.⁷⁴

Mindezeket figyelembe véve is, azt az álláspontot kell azonban képviselnünk, hogy a *disputatiók* jellegüknél fogva egy közösségi munka termékei voltak, vagyis egyetlen esetben sem valószínűsíthető, hogy a ránk maradt irathoz kizárólag csak az egyik félnek volt köze. Természetesen sok szempontból fontos lehet annak megállapítása – amennyiben ez egyáltalán lehetséges –, hogy melyikük milyen részt vállalt a munkából (témaválasztás, megfogalmazás, korrektúra, cenzúra). És éppen Erhard Artner *disputatiói* esetében talán lehetünk olyan bátrak, hogy – kísérletképpen – bizonyos tényeket mégis felvonulathassunk az öt vitatkozás „szerzőségével” kapcsolatban.

Institutio-collegiuma disputatióinak gyűjteménye második kötetének 1606-os kiadásában Harpprecht a magáénak mondja valamennyi *disputatiót* („... *illam Disputationum mearum Juridicarum [quarum triginta duas studiosa nostra Inventuti vsui et exercitio tum destinaveram] partem*...”). Mint láttuk a kor szokása szerint ezt jogal tette. De ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy heti-kétheti rendszerességgel le tudott tenni egy-egy teljes mértékben saját szövegezésű vitairatot hallgatói asztalára. Ez annak ellenére megsüvegezendő teljesítmény lenne, hogy Harpprecht ekkor már tizenkét éve katedrán volt.

Rendelkezésünkre áll azonban egy a fentivel ellentétes „nyilatkozat” is. Erhard Artner legelső *disputatiójához* ajánlást is fűzött.⁷⁵ Bár jelen kérdésünk tekintetében ez most másodlagos lehet, az ajánlásban megemlített személyek valamennyien Artner soproni támogatói: 1. Johannes Buecher, aki nem más, mint Artner mostohaapja, korábban maga is tübingeni peregrinus volt. 1605-ben belső tanácsos volt, majd városbíró és polgármester is lett.⁷⁶ 2. Marcus Fautor, belső tanácsos, korábbi városbíró.⁷⁷

⁷⁴ Schubart-Fikentscher: i. m., 96–97.; Georg Kaufmann: *Zur Geschichte der akademischen Grade und Disputationen*, Centralblatt für Bibliothekswesen 11 (1894), 222.; A korabeli könyvtári gyakorlatra, mely szintén a *praeses*t helyezte előtérbe vö. Allweis: i. m., 18.

⁷⁵ Az ajánlás a VD17 1:012956W által bemutatott, a Staatsbibliothek zu Berlin/Preußischer Kulturbesitzből származó nyomtatványban tűnik fel, melyet azonban a rendelkezésemre álló, a wolffenbütteli könyvtárból származó másolat nem hoz. Nem ismert, hogy Artner a többi *disputatióját* ajánlotta-e valakiknek, de inkább azt vélelmezhetjük, hogy nem. Csakúgy feltételezhetjük, hogy a többi *respondens* sem élt az ajánlás lehetőségével, vagy azok (egy kivételével) tendenciózusan kimaradtak a wolffenbütteli változat két kötetéből.

⁷⁶ Johann Bücher 1592 előtt, tehát még Erhard gyerekkorában vette el Artner megözvegyült anyját. Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 184. Lehet, hogy az Artner fiúknak ő adta az ötletet a tübingeni tanulmányokhoz, hiszen Bücher maga is tanult Württembergben. A bejegyzés 1579. nov. 20-áról: Johannes Buchler Austriacus. Vö. Die Matrikeln der Universität Tübingen, i. m., 582.

3. Jacobus Wagner, belső tanácsos, a későbbiekben városbíró, Erhard Artner sógora, Magdolna nevű lánytestvére férje.⁷⁸ A szokásos mély tiszteletet kifejező jelzők mellett Artner egy rövid verscskét is költ támogatói jóindulatát megnyerendő:

„Nemo, Viri, vertet vitio, modo sit mihi Iudex
Aequus, quod vobis haec monumenta dico.
Exigit officium, tandem Pietatis vt edam
Signa mea, quoquo testificata modo.
Hasque Theses scribam, merito quos semper honore
Prosequor, obseruo, perpetuoque colo.
Viuite felices, placidoque capissite vultu,
Haec mea, quae vobis nunc, monumenta, dico.”

A barokkos ujjgyakorlat szövege számunkra most annyiban lehet fontos, hogy abban Artner kétszer is arra utal, hogy a téziseket a sajátjának tartja („signa pietatis meae edam”, „hasque theses scribam”). Ez még – a szellemi termékekhez való korabeli viszonyulást ismerve – természetesen nem jelenti bizonyosan, hogy valóban Artner fogalmazta meg a téziseket (ennél és további *disputatioi* esetén), de mindenképpen mutatja, hogy azt sajátjának érezte, és büszke volt *respondensi* működésére.

Tovább menve, meg kell említenünk, hogy a *praeses* szerzősége mellett gyakran felmerülő érv, hogy a hallgatók mögött sok esetben nem állt elég tanulmányi idő ahhoz, hogy oly mértékben önállóan elmélyedjenek az irodalomban, amilyen elmélyülést az egyes, jobban kidolgozott *disputatio*k mutatnak. Erhardunk esetében az aggály, hogy nem volt elég ideje a szöveg kidolgozására, talán nem merül fel, hiszen 1605 elején már több éves tübingeni tartózkodás volt a háta mögött. Igaz nem tudjuk, hogy az addig eltelt hatodfél év hogyan oszlott meg alapozó és jogi tanulmányai között, de feltételezhetjük, hogy a vitakozásokhoz szükséges retorikai ismeretek és készségek megszerzése mellett ezen idő alatt elsajátíthatta gondolatai papírra vetésének, érvei alátámasztásának módszertanát is, és hozzájuthatott ahhoz a szakirodalomhoz, melyre a *disputatio*kban hivatkozott/hivatkoztak.

A szakirodalomnál maradván megállapíthatjuk, hogy az Artner által *respondeált* vitairatokban a jusztiniánuszi források (*Institutiones, Digesta, Codex, Novellae*) mellett mintegy 110 jogi szerzőre történik hivatkozás. Ezek között felvonulnak a kort megelőző négy évszázad legfontosabb jogtudósai: a középkori glosszátorok és kommentátorok legjelesebb itáliai és „transzalpin” képviselői; a 16. század jogi humanizmusának legjelentősebb alakjai (franciák, németek, németalföldiek); a spanyol későskolasztika jogászai; és a 16. század második felének legjelesebb német egyetemi professzorai és irodalmi tevékenységet is kifejtő gyakorló jogászai, a korai kameralisták és az *usus modernus pandectarum* irányzatának legkorábbi képviselői.⁷⁹ Az egyes

részletkérdésekben kisebb jelentőségű (ma már elfeledett) szerzők művei is citálásra kerülnek. A korabeli módszereknek megfelelően a teljességre való törekvés figyelhető meg a tézisek *apparatus*ában.

Összehasonlítva a szövegek stílusjegyeit, az egyes *disputatio*kban feldolgozott irodalmat, Harpprecht, mint hivatkozott szerző megjelenését és megjelenítését, valószínűsíthetjük, hogy az Artner által *respondeált* szövegek közül az elsőt mindenképp, az utolsót nagy eséllyel ő is fogalmazta meg. A harmadik esetben ez kevésbé valószínű, míg a maradék két nyomtatvány szövege megfogalmazójának bizton tekinthetjük Harpprecht professzort.

Erhard Artner otthon

Artner Erhard röviddel hazatérése után fontos közfeladatot kapott, hiszen 1610-től Sopron város jegyzői tisztét töltötte be,⁸⁰ mely hivatalt tizenhárom évig viselte.⁸¹ Az ő hivatali idejében, 1615-ben építettek külön szobákat a jegyzőnek a városháza felújítása során.⁸² 1620-ban Bethlen Gábor kinevezte a soproni harmincad-hivatalnál ellenőrnek,⁸³ 1623-ban megválasztották belső tanácsosnak. 1618-ban Christoph Lackner polgármesterrel együtt a pozsonyi diétán, 1620-ban a (Bethlen Gábor-féle) besztercebányai országgyűlésen Lacknerrel és a kereskedőcéh tekintélyes tagjával, Jakob Steinerrel képviselte Sopront.⁸⁴ De részt vett városa képviselőtében az 1637/38. évi pozsonyi országgyűlésen is.⁸⁵

Élete utolsó negyedszáz évében többször volt Sopron városbírája (1629/1630–1630/1631, 1633/1634–1634/1635 hivatali éveken) és közel egy évtizedig folyamatosan polgármestere (1635/1636–1643/1644). 1642-ben ő készítette a polgármesteri és városbírói jogokat.⁸⁶ Erhard Artner neve annyira összefonódott közszereléssel, hogy „civil foglalkozását” ma már nem is ismerjük: nincs adat arról, hogy ügyvédkedett (még kevésbé, hogy orvosként praktizált) volna.

újkori jogtudomány. Budapest–Pécs, 2008, 29–93. és 117–138. Valamennyi korszakra rövid áttekintés: Szabó Béla: *Ius commune* hajdan és ma. In: *Jogbölcseleti előadások*, szerk. Szabó Miklós. Miskolc, 1998, 285–309.

⁷⁸ A jegyző a legmagasabb rangú fizetett tisztségnek számított Sopronban 1625-ig. Később fizetésben és tekintélyben is hátrébb szorult. Vö. Németh János: A soproni német nyelvű források nyelvészeti kutatásának lehetőségei. *SSz.* 58 (2004), 115.

⁸¹ Németh János szerint csak 1617-ig volt jegyző. Vö. Németh J.: i. m., 109. Payr Sándor szerint azonban egészen 1623-ig ő volt a jegyző. Vö. Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. I., Sopron, 1917, 288. Ez utóbbi adatot erősíti a Turbuly Éva által feltárt egyik irat, ahol 1623-ban Artner még jegyzőként szerepel. Vö. Turbuly Éva: Soproni történeti források az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában. *SSz.* 56 (2002), 381. Mindenesetre utódja az a bécsi származású Johann Andreas Preining lett, aki maga is Tübingenben tanult, és Christoph Besold tanítványaként *disputált*. Ő – Németh és Payr szerint is – csaknem 15 évig töltötte be a fontos tisztséget. Vö. Uo.

⁸² Kovács József László: *Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein – Faut Márk és Klein Menyhért krónikája: 1526–1616*, Sopron–Eisenstadt, 1995, 95 és 156.

⁸³ OSZK Kéziratár Oct. Hung. 287. Vö. még Dominkovits Péter: Egy kora újkori ügyvéd pályaképe – Szepsy (Zepsy) János. *Aetas* (2002/2–3), 18–19., aki *contrascribái* kinevezéséről beszél a soproni harmincad-hivatalban.

⁸⁴ Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 32; Udvardi Lakos János: Adatok a soproni Kereskedelmi Testület múltjához, *SSz.* 4 (1940), 340. Steiner fia, Johann maga is Tübingenben (és Strassburgban) tanult jogot és később (1660) Erhard Artner özvegyének férje lett. Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 868; Gémes: i. m., 38.

⁸⁵ Zsilinszky Mihály: Az 1837/8-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. Bp., 1885, 9.

⁸⁶ Cs. K.: Néhány régi városházi emlékünkről. *SSz.* 4 (1940), 371.

⁷⁷ Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 414.

⁷⁸ Házi: Soproni polgárcsaládok, i. m., 915.

⁷⁹ Az említett összeurópai jogtudományi korszakokra, különösen a német fejlődésre vö. Paul Koschaker: *Europa und das Römische Recht*, München, 1966.⁴ Franz Wieacker: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, Göttingen, 1967.² Magyarul Peter Stein: *A római jog Európa történetében*, Budapest, 2005; Hamza Gábor: *Az európai magánjog fejlődése*, Budapest, 2002; Továbbá (a német kameralistika és *usus modernus* kivételével) Pokol Béla: *Középkori és*

Városát szolgáló jogtudó értelmiségiként kell számon tartanunk. Tanulmányai mellett jogtudását és értelmiségi voltát könyvtára egy részének fennmaradt jegyzéke is igazolja. A halála utáni hagyatéki leltárban fellajstromozott⁸⁷ 237 tételből álló *bibliothecának* csak mintegy tizede köthető Artner jogi műveltségéhez és jogászai tevékenységéhez. Könyvei között elsősorban alapvető jogi ismereteket közvetítő munkákat találunk: a jusztiniánuszi *Institutiók* német parafrázisát és három *Institutio*-kommentárt, melyek a korban az európai jogi irodalom egyik legnépszerűbb műfajának és standard munkáknak voltak tekinthetők.⁸⁸ Érdekes módon tanára, Harpprecht kommentárja nem szerepel ezek között. Emellett a mindennapi jogi tevékenységhez szükséges munkák is képviselve vannak egy latin és egy német nyelvű formuláskönyv,⁸⁹ egy német nyelvű perjogi munka⁹⁰ és egy jogi lexikon és jogi kisokos⁹¹ révén. A legpopulárisabb „politika-tudományi” munkák mellett⁹² néhány aktuális, elsősorban a vallási küzdelmekkel kapcsolatos jogászai szempontból is érdekes könyvet⁹³ birtokolt Artner. A magyar helyi jogot egy tárnokjogi gyűjtemény és Kithonich – akkoriban friss – perjogi munkája képviselte.

Megjegyzendő, hogy Harpprecht *disputatio*-gyűjteménye nem szerepel a címjegyzékben, bár nem kizárható, hogy a jegyzékben feltüntetett két *fasciculus disputationum juridicarum* éppen ezt takarta. (Ezekon kívül még három *disputatio-colligatum* szerepel Artner könyvjegyzékében.) Mindenesetre furcsa lenne, ha Artner se az 1605/06-os, se az 1615-ös gyűjteményből ne őrzött volna egy példányt legalább emlékül.

II. Erhard Artnert tanulmányai, szakképzettsége és műveltsége alapján is a soproni értelmiség jeles tagjának tekinthetjük, akik élen jártak Sopron modernnek számító, hatékony és szakszerű városigazgatásának⁹⁴ megteremtésében.

⁸⁷ A könyvek kisebb részét nem vették tételes jegyzékbe. Vö. *Lesestoffe in Westungarn I.: Sopron (Ödenburg) 1535–1721*, hrsg. Grill Tibor – Keveházi Katalin – Kovács József László – Monok István – Ötvös Péter – G. Szende Katalin, Szeged, 1994, 170. Terjedelmi okokból a könyvek teljes címlírásától eltekintünk.

⁸⁸ Andreas Perneder (német fordítása), Joachim Mysinger a Frundeck, Johannes Thomas Freigius, Conrad Wolff kommentárjai. Az *Institutiók* korabeli tudományos szerepéről többek között vö. Hans Erich Troje: *Wissenschaftlichkeit und System in der Jurisprudenz des 16. Jahrhunderts*. In: *Uf: Humanistische Jurisprudenz: Studien zur europäischen Rechtswissenschaft unter dem Einfluß des Humanismus*. Goldbach, 1993, 19–44.

⁸⁹ Abraham Saur német episztulás könyve, Knaust latin *Ars notariatus*.

⁹⁰ Justinus Göbler *Gerichtlicher Proceß-e*, amely szintén tartalmazott okiratformulákat.

⁹¹ Simon Schardius és Balthasar Clammer a korban népszerű munkái.

⁹² Antonio Cuevaarra latinul és németül, Macchiavelli és egy antimacchiavellista munka németül, valamint Georg Lauterbeck *Regentenkunst*-ja.

⁹³ Franciscus Burchardt és Henri Rohan munkái, valamint egy *Cynosura juris canonici* című, mind katolikus, mind evangélikus szempontból érdekes egyházjogi gyűjtemény.

⁹⁴ Goda Károly: *A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén*. SSz. 61 (2007), 271.